

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

15
1921

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΠΑΤΡΙΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν Ν^ο κατάλοιπον τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου ἀποτελεῖται ἐκ δύο φακέλων, τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος περιλαμβάνει δύο διαλέξεις γενομένας ἐν τῷ ἐνταῦθα φιλολογικῷ συλλόγῳ Πάρινασσῶς περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ρήγα. Ἀπόσπασμα τῆς μελέτης ταύτης ἔχει δημοσιευθῆ ἐν τῇ Ἑστία¹ καὶ ἐν ταῖς «Μικταῖς Σελίσι»² ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἡ Ὑπέροια ἐν Φεραῖς». Ἐν τῷ αὐτῷ φακέλλῳ, ἐκτὸς ἀσημάντων τινῶν σημειώσεων, εὔρηται καὶ ἐπιστολὴ τοῦ «Περ. Ἀγγελίδου» γραφεῖσα «ἐν Βελεστίνῳ τῇ 17 Μαρτίου 1895» καὶ περιέχουσα εἰδήσεις τινὰς περὶ Βελεστίνου, ζητηθείσας ὑπὸ τοῦ Λάμπρου, ὡς καὶ ἀνακοίνωσις περὶ Φερῶν γερμανιστὶ γεγραμμένη ὑπὸ τοῦ Λάμπρου γενομένη πιθανῶς ἐν τῇ ἐνταῦθα γερμανικῇ σχολῇ. "Arch. «Meine heutige Mittheilung hat zum Gegenstand eine von denjenigen Statten der altgriechischen Kultur, welche noch nicht genügend untersucht worden sind. Es ist das heutige Velestino, welches die Stelle von alten Pharae unzweifelhaft einnimmt».

Ἐν τῷ ἑτέρῳ φακέλλῳ, τῷ περιλαμβανομένῳ ἐν τῷ πρώτῳ εὑρισκομεν δύο ἐπιστολάς τοῦ Λάμπρου γερμανιστὶ γεγραμμένας καὶ δύο γερμανιστὶ γεγραμμένας ἀπαντήσεις πρὸς ταύτας.

Ἡ πρώτη τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λάμπρου φέρει χρονολογίαν «29 November 1911» καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ ἀρχείου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν τῆς Βιέννης. «Director des allgemeinen Archivs k. k. Ministerium des Innern» Heinrich Kretschmayr, ἡ δὲ δευτέρα φέρει χρονολογίαν «30 November 1911» καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ ἀρχείου τῆς αὐλῆς

1 Τοῦ 1895. ἐν σ. 100 καὶ ἐ.

2 Ἐν σελ. 335 ἐ.

καὶ τοῦ Κράτους «Direction des Hof-und Staats Archivs» Paukert. Τῶν ἀπαντήσεων ἡ μὲν πρώτη, ἡ τοῦ ἀρχείου τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ κράτους, φέρει χρονολογίαν «11 Dezember 1911», ἡ δὲ δευτέρα, ἡ τοῦ ἀρχείου τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν, φέρει χρονολογίαν «5 Februar 1912».

Πρὸς καταπόνησιν τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης πρέπει νὰ ληθῶσιν ὑπὸ τῆς ἀρχῆς τὰ ἀκόλουθα. Τῷ 1889 ἐστάλησαν εἰς τὴν ἱστορικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἐταιρείαν ὑπὸ τοῦ Legrand τριάκοντα τρία ἀντίγραφα ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τοῦ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ κράτους, γερμανιστὶ γεγραμμένα καὶ ἀναφερόμενα εἰς τὸν Ρήγα τὸν Βελενστενλῆν, ἅτινα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Legrand ἔπρεπε νὰ δημοσιευθῶσιν εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας μετὰ ἐλληνικῆς μεταφράσεως. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνέλαβεν ὁ Σπυρίδων Λάμπρος δημοσιεύσας ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ τῆς ἐθνολογικῆς ἐταιρείας τὰ κείμενα καὶ τὴν ὑπὸ αὐτοῦ φιλοτεχνηθεῖσαν μετάφρασιν αὐτῶν ὡς καὶ τινὰς παρατηρήσεις ὡς τὰ πολλὰ ἱστορικὰς ἐν τέλει¹. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα πολυτιμότερα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ρήγα διελεύκαναν πλεῖστα σημεῖα ἀφορῶντα τὸν βίον καθόλου τοῦ Ρήγα καὶ ἰδίᾳ τὸ τέλος αὐτοῦ. Ταῦτο παρεκίνησε τὸν Λάμπρον νὰ ἐκδώσῃ ἴδιον ἔργον κατὰ τὸ 1892, ἐν ᾧ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα» ἐξέθετε τὰ τοῦ βίου καὶ ἰδίᾳ τὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πηγῶν καὶ δὴ τῶν ἐν τῷ Δελτίῳ δημοσιευθεισῶν. Κατὰ τὰς θερινὰς διακοπὰς τοῦ 1911 ἠρξάνησεν ὁ Λάμπρος τὰς βιβλιοθήκας καὶ τὰ ἀρχεῖα Ρώμης, Φλωρεντίας, Βενετίας, Βουδαπέστης καὶ Βιέννης πρὸς εὑρεσιν νέων πηγῶν τῆς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας ἐλληνικῆς ἱστορίας. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ τούτων εὑρήνται ἐν τῷ ὑπὸ ἀριθ. Ρ4Ε φακέλλῳ, τῷ περικλείοντι πολυτιμότερας

1 Ἐνθ. ἀν. σελ. 585. ε. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀνετυπώθη ἔπειτα ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθν. ἐταιρείας εἰς ἴδιον τεύχος.

εἰδήσεις διὰ τὴν ἑλληνικὴν καθόλου ἱστορίαν. ¹ Μεταξὺ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐρευνηθέντων ἀρχείων εἶνε, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώσαμεν, καὶ τὰ τῆς Βιέννης ¹, ἐν τοῖς ὁποίοις ὁμοίως παραδόξως δὲν εὑρετὰ ὑπὸ τοῦ Legrand ἀντιγραφέντα ἔγραφα, τὰ ἀφορῶντα τὸν Ρήγαν. Τοῦτο ἀναγκάζει τὸν Λάμπρον νὰ γράψῃ τὰς δύο ἀνωτέρως μνημονευθείσας ἐπιστολάς καὶ ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τῆς τύχης τῶν ὑπὸ τοῦ Legrand ἀντιγραφέντων ἐγγράφων. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ ἐποδεικνύων τὴν σημασίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν τῶν ὑπὸ τοῦ Legrand δημοσιευθέντων ἐγγράφων παρακαλεῖ τοὺς διευθυντὰς τῶν εἰρημένων ἀρχείων νὰ ἐξετάσωσι μὴπως καὶ αἴτια ἔγγραφα συνδεόμενα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βιέννης. Ἐνδιαφέρεται ἔτι ἰδιαζόντως, γράφει, πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ ἀρχείου τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν, περὶ τῶν ἐξῆς ἐγγράφων τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ἀστυνομίας 1797—1798.

10. 287 Nrko Christoph soll... confrentiert werden.

6. Nako griech. Handelsman. Akt der mit ihm wegen beizientigen Bestellung zum Morde κτλ.

253. Hem. Die un denselben in der Grazerzeitung erchiene nene anrichtige Anektode Νο 257.

Πρὸς τὰς ἀπιστολάς ταύτας ἀπαντῶν ὁ μὲν διευθυντὴς τοῦ ἀρχείου τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν πληροφορεῖ τὸν Λάμπρον ὅτι τὰ ἔγγραφα, τῶν ὁποίων ἔκαμε χρῆσιν ὁ Legrand κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1890 ἐν Βιέννῃ «leider nicht mehr auffinden lassen» καὶ ὅτι τὰ ἔγγραφα, τὰ ἀφορῶντα τὸν Χριστόφορον Νάκον «aufgefunden wurden» καὶ «für die Benützung durch Sie bereit liegen», ὁ δὲ

1. Περὶ τοῦ πολυτίμου ὑλικοῦ τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. Ρ¹Ε' φακέλλῳ θέλει γίνεαι προσεχῶς λόγος ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι τὰ πρῶτα συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν τούτων ἐδημοσίευσεν ὁ Λάμπρος ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι τομ. 8 σελ. 257 ἑ.

2. Ἐν τῷ φακέλλῳ Ρ¹Ε' ὑπάρχουσι σημειώσεις ἀφορῶσαι τὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης πρβλ. ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν καταλοίπων σελ. 131 ἑ.

διευθυντῆς τοῦ ἀρχείου τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ κράτους ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Legrand δημοσιευθέντα ἔγγραφα εὑρίσκονται προίγματι ἐν τῷ ἀρχείῳ, τὸ ὅτι δὲ ὁ Λάμπρος δὲν εὔρεν αὐτὰ προέρογεται ἐκ τούτου
«dass Herr Professor nur die allgemeine Aktenserie der Abteilung Turcica für das Jahr 1798 (Faszikel 58) angesehen habe, während aber die bewussten Akten als sachlich zusammengehorig gemeinsam unter den Varia dieser Abteilung erliegen. Die seinerzeit von Legrand benützten Aktenstücke (Konzepte der Berichte) sind in dem Gesandtschaftsarchiv der Abteilung Turkei verwahrt und haben deshalb Herrn Professor bis noch zur Einsicht ebenfalls nicht vorgelegen.

Κ. Ι. Δ.

Η ΠΑΤΡΙΣ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

Υπάρχει γωνία γής της Θεσσαλίδος, ἣτις δὲν ἔχει τὸ εἰδυλλιακὸν κάλλος τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, οὐδὲ τὸ ἄγριον μεγαλεῖον τῶν βράχων τῶν Μεταώρων, πρὸς ἃ τοπεῖα φέρεται ὡσεὶ ἐξ ἐνστίκου πᾶς ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Θεσσαλίαν. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ κοιλάς, δι' ἣς ῥέει **ἐλαίου δίκην** κατὰ τὴν ὠραίαν ἔκφρασιν τοῦ Λιλιανοῦ ὁ Πηνειός, παρέχει ἐναργῆ τὴν ἀντίθεσιν παντὸς ὅτι ἡ πλάσις ἐδημιούργησεν ἀγριώτατον ἅμα καὶ ἰλαρώτατον, καθ' ἃ ὀρθῶς παρετήρησέ τις τῶν νεωτέρων περιηγητῶν. Καὶ εἶχε δικαίον ἀνὴρ, ὅστις τοὺς μὲν Ἕλληνας δὲν ἠγάπα, ἀλλ' οὐ τὴν καρδίαν κατέληξεν ἡ φύσις ἡ ἐλληνική, ὁ Fallmerayer, νὰ περατώσῃ τὴν γλαφυρωτάτην του περιγραφὴν τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν διὰ τῶν λέξεων· «Πρὸ ἑνὸς τῶν κοιλωμάτων τούτων ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων κλιτύων τοῦ Ὀλύμπου εὔρηται ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον κατὰ τὰς διτηγῆσεις τῶν χριστιανῶν ὁδηγῶν μου ἐρημοκλήσιον τῆς Παναγίας καὶ ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου αὐτοῦ δάφνη ὑψηλή. Ἡ κόρη Δάφνη, λέγουσιν οἱ μῦθοι, φεύγουσα τὸν Θεσσαλικὸν Ἀπόλλωνα, μεταμορφώθη κατὰ τὰ Τέμπη εἰς τὴν Δάφνην τὸ δένδρον. Φέρων δ' ἔπειτα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον ἐκ τῶν φύλλων τούτου τοῦ δένδρου καὶ κρατῶν ἀνὰ χεῖρας μάντιδα δάφνην κατέλαβεν ὁ Ἀπόλλων τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν. Εἰς ἀνάμνησιν δὲ τούτου τοῦ συμβάντος ἤρχοντο καθ' ἕκαστον ἑνατον ἔτος ἐκ Δελφῶν θεωροὶ καὶ ἔθουον πανηγυρικῶς ἐπὶ τοῦ βωμοῦ παρὰ τὸ προμνημονευθὲν δένδρον. Ἡ θεωρία δὲ αὕτη ἐγένετο ἀφετηρία ψαλιδῆς θεσσαλικῆς ἐορτῆς καὶ θερινῆς πανηγύρεως ἐν τῇ δαφνοπληθεῖ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν, ἴσως ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ θέσει, ὅπου ἴσταται νῦν ὁ ναΐσκος, ὁ σκιαζόμενος ὑπὸ τῆς ἀειθαλοῦς καὶ πλατυκίου θυάδος τῶν δαφνῶν. Διερχόμενος δ' ἐκ τῆς κοιλάδος, ἔδρεψα, προσθέτε: ὁ Fallmerayer, κἀγὼ ἕνα κλάδον, καὶ φυλάττω αὐτὸν σήμερον μετ' ἐξηραμένων φύλλων τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰωασαφᾶς πρὸς ἀνάμνησιν τῆς διὰ τῶν Τεμπῶν ἱππηλασίας μου». Ἐπίσης δ' εἶνε ἀληθές ὅτι ἡ θέα τῶν ἀποκρήμων ἐκείνων βράχων παρὰ τὴν Κκαμπάκαν, οἵτινες ἄπορον εἶνε πῶς μετεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης εὐσεβείας εἰς ὑψηλοὺς στολοῦάτας, ἐφ' ὧν χεῖρ ἀνθρώπου ἠδυνήθη νὰ σικοδομήσῃ περιτέχνως βωμοὺς τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ συγκινητικὴ ἐντὸς δικτύου ἀνέλκυσις πρὸς τὰς ἐπὶ τῶν κορυφῶν

ἐκείνων Μανὰς ἐμποιεῖ αἰσθησίν ἐκ τῶν κραταιοτάτων, ὅσας δύναται ποτὲ τις νὰ αισθανθῆ περιττούμενος καὶ καταλείπει ἐντυπώσεις πράγματι ἀλτρισμονήτους. Καὶ τοῦ μὲν ἐπισκεπτομένου τὰ Τέμπη ἢ φύχῃ ἐκλύεται ὅλη εἰς μέθην ἀπολαύσεως τῶν καλλονῶν τῆς φύσεως, καὶ νομίζει ὅτι ζῆ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ Θεοκρίτου καὶ ῥοφᾷ ἀρώματα καὶ φαντάζεται Τιτόρους καὶ Ἀμαρυλλίδας, τοῦ δὲ ἀναρριχωμένου εἰς τὰ Μετέωρα ἢ καρδία ἀποθαμβοῦται ὑπὸ ἄλλου αἰσθήματος, τῆς πρὸς τὸ θεῖον εὐλαθείας καὶ εἰσὶν γίνεται τις εὐσεβέστερος ἐκεῖ ἐπάνω, ἄνωθεν τῆς γῆς, οἷονεῖ ἐν σφαίρᾳ ἕξην τῶν κάτω κόσμου, ἐπὶ τῶν βραχυδίων ἐκείνων αἰχμῶν, ἐφ' ὧν ἄνθρωποι πάντως πτηνοὶ ἔπιξαν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὑπὸ περισσοθρήσκου κινούμενοι ζήλου, τὸν σταυρὸν τοῦ ἐρημίτου. Οὕτω τὰ μὲν Τέμπη ἐξεγείρουσι τὸ αἰσθημα τοῦ πρὸς τὴν φύσιν θαυμασμοῦ, τὰ δὲ Μετέωρα ἄγουσι πρὸς εὐσεβείαν ἄλλῃ ἢ Θεσσαλικῇ γωνίᾳ, εἰς τὴν θὰ ὀδηγήτω ὑμᾶς, κινεῖ ἄλλην χορδὴν, προκαλεῖ ἄλλο αἰσθημα, ὄχι ὀλιγώτερον θερμόν, ὄχι ὀλιγώτερον μέγα, τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος.

Πρόκειται περὶ τοῦ Βελεστίνου, τῶν ἀρχαίων Φερῶν, πόλεως ἐπιστήμου μὲν ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἐκπεσοῦστος δ' ἔπειτα εἰς μακραιωνά ἀδοξίαν, ἀφ' ἧς ἀνέστυρεν αὐτὴν ἢ ἐν αὐτῇ γέννησις τοῦ Ρήγα. Ἡ γῆ ἐν ἣ εἶδε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ὁ μέγας πατριώτης, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἐδλάττησε φαινή καὶ σαφὴς ἡ ἰδέα τῆς ἀπὸ τοῦ βαρβαρικοῦ ζυγοῦ ἀπολυτρώσεως τοῦ γένους, δύναται δικαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ κοίτις τῆς νέας τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, καὶ ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους θέον ν' ἀποδῇ τὸ προσκύνημα τοῦ ἐλληνικοῦ, ἢ δὲ τοπογραφία αὐτῆς καὶ ἱστορία νὰ γείνη γνωστὴ εἰς πάντα Ἑλλήνα.

Τρία τέταρτα πρὸς δυσμὰς τοῦ Βόλου διὰ τοῦ σιδηροδρομοῦ ἐπὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν πρὸς τὴν Λάρισσαν καὶ τὴν Καλαμπάκαν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ περιηγητοῦ ἐκλύεται ὑπὸ ἀληθοῦς ὁράσεως. Ἡ ὄρασις ἐκείνη εἶνε ὁ Βελεστίνος καὶ ὁ ὀφθαλμὸς ἀναπαύεται πρᾶγματι ἐπὶ τῆς ἀχάριτος, μάλιστα ἐν θέρει, ὅτε εἶνε ἀπεξήραμένοι οἱ ἄγροί, θέας τῆς μονοτόνου πεδιάδος τῆς Πελασγιώτιδος. Τὴν δὲ ἀνιαρὰν μονοτονίαν διακρίπτουσι κατὰ ταύτην τὴν γραμμὴν μόνον ἀραιοὶ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις καὶ ἡ πυκνὴ συνάντησις τῶν πολυδρόμητων ἐκείνων μικρῶν γηλόφων, οἵτινες ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς ποικίλα εἰκασίας, πάντως ἀνωφελεῖς, διότι εἶνε φανερόν καὶ ἐνθεδειγμένον, ὅτι οἱ πλείστοι τοῦλάχιστον αὐτῶν οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀρχαῖοι τάφοι κεκαλυμμένοι ὑπὸ χώματος γῆς. Ἐν μέσῳ τῆς ἀνιαρᾶς καὶ ἐν μέρει ἄγροισι

ταύτης πεδιάδος ὁ Βελεστίνος εἶνε ἀληθῆς παράδεισος. Εἰς τὸ πολὺν καὶ ἄγει ἀπὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ πυκνὸν δάσος δρυῶν, πλατάνων καὶ λευκῶν, δι' οὗ φέρουσιν ὄδι, παισιούμεναι ὑπὸ αἵμασιων ἐξαισίας γλοερότητος, ἐν αἷς ἀπὸ βάτων ὑψηλῶν κρεμάννυνται βότρυες ὄλαι προκλητικῶν βατομόρων καὶ συμπεριπλέκεται εἰς αὐτὰς θαλερὸν τὸ ἐπὶ τὰ κισσοστεφῆ δένδρα δίκτην σκιάδος ἀναπεταννόμενον αἰγόκλημα. Εἶνε αὐτόχρημα καλιὰ δημιουργηθεῖσα ὑπὸ τῆς φύσεως δι' εὐστόμους ἀτμόνας, ὧν οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὸ κελάδημα, κατὰ τὸ ἔαρ φθάνον μέχρι τῶν θυρίδων τοῦ σιδηροδρόμου καὶ κηλοῦν τὸν διαβάτην, ὡς ἐνθυμούμαι ἀπὸ τῆς πρὸ ὧτης μου ἐαρινῆς ἐπισκέψεως εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τὸ 1884.

Τὸ γλοερὸν ἐκεῖνο ἄλσος, αἱ γοητευτικαὶ ἐκεῖναι αἵμασιαι καὶ οἱ καλλίρρυτοι κῆποι οἱ κοσμοῦντες τὸν Βελεστίνον, οἷς ἀρδεύει διὰ τῶν ἀφθόνων αὐτῆς ναμάτων ἡ Ἰπέρεια κρήνη, εἶνε ἀναντιρρήτως οὐ μόνον τὸ ἄριστον τῆς πολίχνης φυσικὸν στεφάνωμα, ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη δύναμαι εἶπειν, ἀρχαιότης, ἡ ἀπὸ παλαιστάτων χρόνων διασωθεῖσα μέχρις ἡμῶν ἄθικτος ἐν μέσῳ τῶν αἰώνων. **Καταφύτους καὶ πλήρεις αἵμασιων καὶ κηπίων** καλεῖ ἡδὲ τοὺς περὶ τὰς ἀρχαίας Φεράς τόπους ὁ Πολύβιος¹, οἷονεὶ παρέχων εἰς ἡμᾶς τὸν δεύτερον πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα μεσοῦντα ἀπότυπον τῆς εἰκόνης, ἣν παρέχουσι καὶ σήμερον τὰ ἄμεσα περίχωρα τοῦ Βελεστίνου. Οὐδὲ ἠφάνισαν τὴν φυσικὴν ἐκεῖνην καλλονὴν καὶ ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ τόσαι θεήλαται καὶ ὑπ' ἀνθρωπίνης χειρὸς ἐπελθοῦσαι καταστροφαὶ δηλώσασαι τὴν Θεσσαλίαν διὰ τῶν αἰώνων ἀλλὰ καὶ πρὸ μιᾶς σχεδὸν ἀκριβῶς ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τῆς σήμερον ὁ μέγιστος τῶν Φεραίων μετὰ τὸν ἀρχαῖον Ἰάσονα, ὁ Ῥήγας, ἀπετόπωσεν ἐπὶ τοῦ διαγράμματος τῆς πολίχνης τοὺς περιστεφανοῦντας αὐτὴν κήπους καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ κληθὲν **ιερόν δάσος δρυῶν** ἀκριβῶς, ἐν ἣ θέσει εὐρίσκομεν αὐτὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις.

Οὐδ' εἶνε οἱ θαλεροὶ ἐκεῖνοι κῆποι, τὰ **κηπία** τοῦ Πολυβίου, τὰ **περιβόλια** τοῦ Ῥήγα, καὶ τὸ ὡραῖον τῶν δρυῶν δάσος, τὰ μόναι σημεία τοῦ διαγράμματος τοῦ Βελεστινλή, ἃσα ἀναγνωρίζει καὶ σήμερον ὁ ἐπισκεπτόμενος τὸν Βελεστίνον. Θ' ἀπορήσητε ἴσως μανθάνοντες ὅτι τὸ διάγραμμα ἐκεῖνο ὑπῆρξεν ὁ ἄριστος ὁδηγός μου κατὰ τὴν ἐπι-

1. Πολυβίου XVIII. 3.

ταψίν τῆς πολίχνης. Ἐκείνον τὸν μικρὸν τοπογραφικὸν χάρτην ἔχων ἀνὰ χεῖρας ἠδυνήθη ὁ ἀνέρω, ἐπικουρούμενος ὑπὸ τοῦ συνοδούντος με φιλοξένου ἐκθιωριτοῦ τῶν Θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων κ. Πλατανιώτου καὶ ἐγχωρίου ἱερέως. ἄριστα εἰδότες τοὺς τόπους, ὅπαντα τὰ σημειούμενα ὑπὸ τοῦ Ῥήγα τοπεῖα καὶ λείψανα ἀρχαιοτήτων. Ἐννοῶ δὲ τὸ διάγραμμα τοῦ Βελεστίνου, τὸ συντημμένον εἰς τὴν μεγάλην Χάρταν τοῦ Ῥήγα, τὴν χαρὰς ἐν Βιέννῃ παρὰ τῷ χαλκογράφῳ Φραγκίσκῳ Μύλλερ τῷ 1797¹ καὶ φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Ἐπιπεδογραφία τῆς Φερᾶς λεγομένης νῦν Βελεστίνος.

Δύο τινὰ πορίσματα ἐξάγονται ἀμέσως ἐκ τῆς τακτικότητος ἐκείνης μεταξὺ τοῦ χάρτου τῶν Φερῶν κατὰ τὸ 1797 καὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς πολίχνης, πρῶτον μὲν ἡ μικρὰ μεταβολή, ἡ ἐπεληρούσα κατὰ τὸ διάστημα ἐνός ὅλου αἰῶνος, ἔπειτα δὲ ἡ μεγάλη ἀκρίβεια τοῦ Ῥήγα ὡς πινακογράφου, ὡς ἐπιπεδογράφου διὰ τὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ λέξιν. Εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς πατρίδος πρὸς τὸν μέγαν πατριώτην ἃς προστεθῆ, λοιπὸν ἡ εὐγνωμοσύνη τῆς ἀρχαιοκοινωνικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὸν φιλόρχαιον Ῥήγαν, ἴσως θὰ διατρανωθῆ βεβαίως πρὸς αὐτόν, ὅταν ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ τοῦ χάρτου ἐπιχειρήσῃ ποτε συστηματικὰ ἀνακατασκευᾶς πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν σωζομένων λειψάνων τῶν ἀρχαίων Φερῶν.

Ὁ Βελεστίνος κεῖται ἀριστερόθεν τῶν τροχιῶν τοῦ σιδηροδρόμου εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ. Ἡ ἀπόστασις εἶνε ἀληθῶς μεγάλη διὰ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ δήμου Φερῶν, διὰ πολίχνην, ἀριθμοῦσαν κατὰ τὴν ἀπογραφὴν, τὴν γενομένην τῷ 1889, κατοίκους 2389 καὶ μικρὸν ἀπέχουσαν ἀπὸ ἰκανῶν ἄλλων χωρίων, ὧν τὸ πολυπληθέστατον, ὁ ἄγιος Γεώργιος, ἔχων 440 κατοίκους, εὔρηται ἐν ἀποστάσει ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπὸ τοῦ Βελεστίνου. Ἀλλὰ δὲν πταίουσι διὰ τὸ πρὸς τὸν Βελεστίνον καὶ τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὸν ἀδίκημα τοῦτο οἱ κατασκευάσαντες τὸν σιδηροδρόμον· τὸ πταίσμα βάρυνει αὐτοὺς τοὺς Βελεστινιώτας, μυρίας παρεμβάλλοντες δυσχερείας, ὅτε ἔμελλε νὰ κατασκευασθῇ ἡ γραμμὴ εἰς τὴν πλησιέστερον τοῦ πολιούματος διάδοσιν αὐτῆς καὶ τὴν οἰκοδομήσῃν τοῦ σταθμοῦ ἐγγύτερον. Ἐκτοτε οἱ κάτοικοι τοῦ Βελεστίνου, συνιδόντες τὰ ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῆς

1. "18. Σπυρ. Π. Λάμπρου Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ῥήγα Ἐν Ἀθήναις, 1892 σ. 110 κ. ε. ἐνθα καὶ πανομοιότυπον τῆς εἰρημένης Ἐπιπεδογραφίας τῆς Φερᾶς ἐδημοσιεύθη.

συγκοινωνίας ὀφέλη, ἐνόησαν τὸ λάθος αὐτῶν. ἀλλ' ἡ ἐπανόρθωσις αὐτοῦ δὲν εἶνε πλέον εὐχερής. ὅ,τι τότε ἠδύνατο νὰ γίνῃ διὰ μικρὰς προσθέτου δαπάνης τῆς σιδηροδρομικῆς ἐταιρίας καὶ ἀνεπισθίτων ζημιῶν τῶν ὠραίων κήπων τοῦ Βελεστίνου ἀπαίτει σήμερον δαπάνην ἑλίγον μικροτέραν τοῦ ἐνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν. Μένουσι λοιπὸν τὰ πράγματα ὡς ἔχουσι καὶ θὰ μένωσι βεβαίως ἐπὶ πολὺ ἀκόμη, εἰ μὴ ἐς ἄει. Καὶ οἱ μὲν Βελεστινιώται θὰ φέρωσι πάντως βλάβειν τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἁπολογιστέον ὅτι ὁ ὁδοιπόρος ὁ μὴ ἐπειγόμενος, καὶ ἀνγκυζόμενος νὰ διανύσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ εἰς τὴν κοιλίην ἄγουσαν οὐδαμῶς ἐυστασχετεῖ διὰ τὸ μήκος τῆς ὁδοῦ, ἣν ἐπιβραχύνει τὸ γλοερόν τῶν δένδροστοιχιῶν καὶ ὁ στέφανος τῶν περιρρότων κήπων.

Ἡ ὁδὸς ἄγει διὰ τοῦ πεδίου πρὸς βορρᾶν, ἐξ ἣς διευθύνσεως περιστέφανοι τὸν Βελεστίνον τειρὰ λόφων, κορυφουμένων κατὰ τὰ μετεωρότερα τῆς χώρας, εἰς γυψακτὸν ὄρος, ὅπερ πρὸς μὲν ἀνατολῆς πληθιάζον σχεδὸν πρὸς αὐτὰς τὰς δυτικὰς παραφυάδας τοῦ Πηλίου, πρὸς δὲ δυτικὰς συνδεόμενον μεθ' ἑτέρας τειρὰς γυψακτῶν ὄρεων, χωρίζει τὴν ἀρχαίαν Πελασγιώτιν ἀπὸ τῆς Θεσσαλιώτιδος, τὴν πεδιάδα τῆς Λαρίσσης ἀπὸ τῶν σημερινῶν ἐπαρχιῶν Δομοκοῦ, Φαρσάλων καὶ Καρδίτσας. Καὶ τὸ μὲν ὑψηλότερον τούτων τῶν ὄρεων καλεῖται σήμερον διὰ τοῦ τουρκικοῦ ὀνόματος **Karađāy** σημαίνοντος τὸ μαῦρον ὄρος, οὐδεὶς δὲ τῶν περιηγητῶν, καθ' ὅσον ἐγὼ οἶδα, ἀναφέρει ἴδιον ὄνομα διὰ τὴν κορυφὴν τὴν ἀμέτως ὑπερκειμένην τοῦ Βελεστίνου, ἣν οἱ ἐγγώριοι καλοῦσι Μαλούκαν. Ζήτημα δὲ εἶνε ἂν πρᾶγματι ἡ κορυφὴ αὕτη, ἡ ἀμέτως ὑπερκειμένη τῶν Φερῶν, εἶνε ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὀνομαζομένη Χαλκωδόνιον ὄρος¹, ὡς ἀποδέχονται ἄλλοι τε τῶν νεωτέρων καὶ ὁ Ρήγας, ἐν τῇ προμνησθείσῃ ἐπιπεδογραφίᾳ τῶν Φερῶν.

Δεξιόθεν τῆς ὁδοῦ τῆς σήμερον ἀγούσης ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ εἰς τὸ πέλισμα ῥέουσι τᾶφθονα ὕδατα τῆς Ὑπερείας. Ἐπὶ τοῦ διαγράμματος τοῦ χαραχθέντος ὑπὸ τοῦ Ρήγα εὐρηταὶ ἐν τούτῳ τῇ μέρῃ ἡ ἐπιγραφὴ «Μύλοι μὲ μαρμαρόκτιστα ὕδραγωγεία!». Σημειοῦνται δὲ δι' ἀστειρίσκων δεκατρεῖς τοιοῦτοι μύλοι. Ἦτο δὲ φυσικώτατον νὰ γείνη ἐν παλαιῶν χρόνων χρήσις τῶν χειρρῶν τῆς φεραιᾶς πηγῆς νεμάτων πρὸς

1. Πλινίου Nat. hist. IV, 12, 21, 64. Πρὸβλ. Leake, Travels in Northern Greece. Ἀπολλοδώρου I 49 Τόμ. Δ' σ. 442. καὶ Σχολ. αὐτ. «Τὸ δὲ Χαλκωδόνιον ὄρος ἐστὶν ὑπεράνω Φερῶν». «Οὐδὲ Φεραῖ; Ἀδμητος εὐρήνεσσιν ἀνάσσων μίμων ὑπὸ σκοπιῆν ὄρος Χαλκωδονίου».